

molts voltors» (entre àvids cortesans, § 236).

Xifla 'coltellet d'enquadrador', V. *Xafarot*; bar-rabassada individual per *sifilis*; *xifla* 'llufa' i *xiflar*, V. *xiular* *Xiflet* 'bufetada', del fr. *gifflet* (potser és mala grafia d'*AlcM* per *gifflet*) *Xifonar*, que Moll dóna com a variant de *sifonar* (AORBB III, s. v.).

XIFOIDE, pres del gr. *ξίφοειδής* 'semblant a una espasa', compost de *ξίφος* 'espasa' i *εἶδος* 'forma'. □ 1.ª doc.: *xifoïdes*, 1868, *SLitCosta*.

XIFRA, de l'ar. *şifr* 'buit', 'zero': en les llengües romàniques es va aplicar primer al zero i després a les altres xifres; sembla que a tot Europa aquest mot va entrar des de la nostra Península, i és probable que la forma fr. *chiffre* i la it. *cifra* siguin manllevades del català. □ 1.ª doc.: Lluïl, c. 1275.

«Aritmètica és, fill, multiplicar sumes en suma, e moltz en suma a devesir ['dividir'] i en moltz; on, aquesta art és que hom multiplic un nombre par ab altre, e i senar ab altre; --- Aquesta art és per ço que hom sàpia mils retenir lo nombre en la memòria e en la vista corporal --- e per açò són fetes les sumes, ço és a saber: x e xx e xxx e c e mmm; e com aquestes sumes no poden bastar a ésser escrites, gir's hom a les *xiffres* e a les figures de l'algorithm e de la abba, qui pus leugerament són vistes e enteses», *Doctrina Pueril*, cap. 74, § 4, ed. NCI. (n.º 104, 1972, p. 171.31): per *sumes* entén Lluïl els nombres romans i les quantitats en numeració romana, i per *xiffres* els números aràbics.¹

Encara que és tan poc freqüent a l'E. Mj. trobar documentació dels mots d'aritmètica i matemàtica, en llengua vulgar, en català podem afegir encara una altra dada de *xifra* en l'acc. matemàtica, car en un inventari del Rei Martí (1395-† 1410), que deu ser de l'any de la seva mort, consta un «libre appellat Almanach: fancix --- en una taula de *xifres*» (p. p. Francesc Bofarull, *Antiga Marina Catalana*, Bna. 1898, p. 121, segons els fons de l'A. C. A. que ell i els altres Bofarulls controlaven).

N'hi ha més documentació catalana en el mateix segle, ara en el significat d'«escriptura secreta», accepció que també és en català on apareix primer, entre totes les llengües: en un dels docs. de la guerra de la Generalitat catalana contra Joan Sens-Fe, a. 1463: «com haureu feta traure la letra de les *cifres*, plàcia-us trametre-me'n còpia» (*CoDoACA* xxii, 200). En una altra del mateix segle, que crec de Bna. i no posterior a 1470, el mateix significat però en la forma catalana normal *xifra*: «V. M. sab, per altres letres, lo stat e punt en què sta aquesta vostra Ciutat, et alias veurà per una letra en *xiffra* que serà ab la present», citat pel DAG. dels «*Documents Històrics* catalans del segle xiv; colecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I», 295, acuradament publicats per Josep Coroleu (Bna. 1889), on la major part són del S. xiv, però també n'hi ha del xv. En fi, cita d'una Llettra Pastoral que crec del se-

gle xvii, en què el Prelat de Solsona mana que «no escriguen ab *xifres*, sinó ab lletres», «per quant de escriurer ab *xifres* --- poden resultar molts danys».

En consonància amb això, el mot també apareix en la nostra lexicografia abans que en la de cap llengua del món: car ja el registra el *Torcimany* de Lluís d'Aversó, c. 1390, amb caràcter de dos mots diferents, únics d'aquesta rima, la qual defineix: «R sola devant a en fi de dicció, ab f devant la dita r, la qual f sona ab ajustament de i plenisonant, e aquestas letras fan lur terminació en *-ifra*: *xifra*, *xifra*» (ed. Casas Homs, 1956, II, 114, § 366): com a exs. únics que troba d'aquesta rima: hem d'entendre que l'un és el substantiu i l'altre el present del verb *xifrar*, cas que es repeteix sovint en aquesta obra: *naifra/naifra/laifra/saifra* (§ 364), *escombra/escombra* etc. (§ 360.2, 3), *alegra/alegra* etc. (§ 371.1, 2), *agra/agra* etc. (§ 370.1, 2); i passim.

Amb definició ja el porta Busa-N.: «*xifre* en lo compte: [b. ll.] *cifras*» (ed. 1507, f.º f-v-4, igual en l'ed. de 1562); d'aquí passà en la forma *xifra*, al DT.º 1670, Lacav. i tots els posteriors, incloent-hi el menorquí de FebrCard.; els mallorquins, en canvi, porten *cifra* (*DFgra.*, *DAMen.*, *BDLC* VIII, 235, també Escrig, 1851), però el fet que els mallorquins *DAG.* i *AlcM* la silenciïn sembla indicar que la miren com a forma d'escolars acastellanats, no acceptable en cat.: en efecte no he sentit mai ningú que ho digui així en la nostra llengua.

En cast. i en portuguès és *cifra*, i en tots dos està també arrelat, i n'hi ha documentació bastant antiga, si bé no, o molt poca, a l'E. Mj. En el *DCEC/DECH* les meves recerques no em permeteren trobar res anterior al dicc. cast.-ll. de Nebrixa, de c. 1495 («*cifra* en la cuenta»), i en portuguès, des d'Heitor Pinto [1584].

Ja llavors suposava que devia existir en castellà des de molt abans, com a resultat de l'escola alfonsina de traductors de l'àrab; i en efecte n'he trobat després un testimoni en el *Libro del Tesoro*, que s'atribueix a aquesta escola —alguns diuen si del mateix Alfons el Savi, però més aviat sembla ser obra de c. 1300, resultat pòstum de l'escola toledana del Savi, que continuà produint fins després del tombant del segle: «e yuso de *cifras* propuse verdades» (*RFE* XIX, 164, estr. 8), on no queda clar si el sentit és 'xifra, nombre', usat metafòricament, però més aviat sembla ser 'símbol', com a generalització abstracta; ja potser llavors més o menys estereotipada, i que al capdavall està també a la base de la d'«escriptura secreta».

Altrament escasseja la documentació cast., fins als grans clàssics del Siglo de Oro, on el trobem sobretot en el sentit de 'símbol, emblema, compendi'. En portuguès n'assenyala PMachado, en el seu *Dicc. Etim. Pg.*, un ex. en Afonso de Albuquerque, a. 1512: «estão á misericórdia das *cifras* dos vossos escrivães», on sembla tractar-se també de l'acc. d'«escriptura secreta».

Com sol passar en la filologia de les llengües modernes, s'ha prescindit de l'antiguitat del mot a la